

O nekim pitanjima prikaza NOB-a i revolucije u »Istoriji Jugoslavije«

Glavni je cilj ovoga priloga diskusiji osvrtna na one dijelove knjige koji govore o NOB-u i socijalističkoj revoluciji (autor V. Dedijer). Iako je autor, što je potpuno razumljivo, za pisanje o drugom svjetskom ratu na teritoriju Jugoslavije imao u knjizi ograničen prostor, smatramo da je i taj relativno mali prostor neadekvatno iskorišten. Naime, dok se, govoreći o pojedinim događajima, autor gubi u manje važnim ili nevažnim detaljima, dotle zaobilazi ili ukratko prelazi preko veoma značajnih pitanja u najnovijoj historiji jugoslavenskih naroda. Kako inače objasniti da je relativno mnogo više pažnje posvećeno (prema broju stranica) postupcima okupatora, formiranju i djelovanju kvislinških tvorevina nego samoj narodnooslobodilačkoj borbi. I kada govori o njoj, pretežno se osvrće na vojne operacije i na međunarodno priznanje nove Jugoslavije, a veoma malo ili gotovo nikako ne posvećuje pažnju izgradnji narodne vlasti i pojedinih društveno-političkih organizacija NOB-a, iako se upravo tu nalazi veći dio elemenata pretvaranja borbe za nacionalno oslobođenje u socijalističku revoluciju.

Kada se govori o propustima u prikazu izgradnje narodne vlasti, autoru se zaista mogu uputiti ozbiljne zamjerke. On ne samo da je propustio istaknuti kakvo je značenje imalo osnivanje narodnooslobodilačkih odbora na oslobođenom teritoriju i njihovu ulogu u razvijanju interesa stanovništva tih krajeva za oslobodilačku borbu, budući da je to stanovništvo sada prvi put istinski uključeno u politički život i tako postalo jedan od glavnih pokretača društveno-političkih kretanja, nego se i na osnivanje AVNOJ-a osvrće uglavnom jednim manje važnim podatkom, naime, da je u jesen 1942. godine CK KPJ smatrao za potrebno da se u Jugoslaviji formira narodna vlada, ali da za to nije dobio suglasnost sovjetskog rukovodstva (508), te je tako »[...] CK KPJ morao da odstane od namere da na osnivačkoj skupštini AVNOJ-a u Bihacu 26. novembra 1942, na kome su prisustvovala 54 od 78 izabраних predstavnika naroda, obrazuje političko telo koje bi dobilo prava jedne nove vlade [...]« (509). Pravo značenje osnivanja AVNOJ-a (da je osnovan, nakon postojanja već široko razgranate mreže NOO-a), odluka i rezolucija njegova prvog zasjedanja, koje su dale ne samo veliki podsticaj razvoju oslobodilačke borbe, nego i uvelike pomogle rješavanju raznovrsnih privrednih, prosvjetnih, kulturnih, zdravstvenih i drugih problema na oslobođenom teritoriju, za autora nije bitno. Ako se uzme u obzir da su veliki uspjesi postignuti na tom polju (rezultati se osjećaju već potkraj 1942. godine) znatno utjecali na jačanje pozicija NOP-a na okupiranom teritoriju, onda je jasna i veličina propusta. Štoviše autor, kada govori o godini 1942. na osnovi pojedinih izoliranih slučajeva kao o »krizi ustanka«, posvećuje tome cijelo poglavlje, ne uzimajući

u obzir da na teritoriju Jugoslavije u to vrijeme postoji već relativno velik oslobođeni teritorij, na kojemu NOO-i imaju sve upravne prerogative. Također je bilo neophodno spomenuti značenje inicijative Prvog zasjedanja AVNOJ-a za osnivanje nacionalnih antifašističkih vijeća, te da je to značilo veliki korak u rješavanju nacionalnog pitanja i izgradnji nove ravnopravne zajednice jugoslavenskih naroda. Autor, doduše, u poglavlju »Istorijsko značenje jugoslavenske revolucije« (555—566), kaže: »[...] U Jugoslaviji, [...], od prvog dana revolucije stvorena je *nova vlast*, sa svojim sudskim i izvršnim organima, nova vlast demokratski birana na tajnim izborima koliko god su to ratne prilike dozvoljavale, koja je stvarana neposredno od naroda bez ikakvog kontinuiteta s organima iščezle države [...]« (564). Na osnovi toga citata već bi potpuno neupućen čitalac došao do zaključka o značenju tog problema, kojemu je autor, na žalost, posvetio veoma malo pažnje.

Kao što smo već spomenuli mala, gotovo nikakva pažnja posvećena je razvoju i djelovanju društveno-političkih organizacija NOP-a, naročito Narodnooslobodilačkoj fronti. U Sloveniji, za razliku od drugih pokrajina Jugoslavije, još od travnja 1941. godine egzistirala je kao jedinstvena organizacija Oslobodilna fronta u čiji su sastav ušle sa KP i neke građanske grupe, koje su prihvatile poziv KPJ na oslobodilačku borbu. Iako je Oslobodilna fronta u Sloveniji na čelu s Komunističkom partijom bila nosilac oslobodilačke borbe, u »Istoriji Jugoslavije« ona nije našla svoje pravo mjesto, ali je i tih nekoliko stranica mnogo, ako se uzme u obzir da se Narodnooslobodilačka fronta u ostalim pokrajinama u knjizi uopće ne spominje, premda je tek kasnije nastupila formalno i organizaciono kao zasebna organizacija (npr. u Hrvatskoj JNOF djeluje kao zasebna organizacija tek od 18. svibnja 1944. godine). Unatoč tome što se Narodnooslobodilačka fronta nije oformila kao zasebna organizacija, njeno je značenje za početak i širenje NOB-a neobično veliko. Pripremajući se za oružanu borbu i pozivajući narode Jugoslavije na ustanak Komunistička partija nastojala je da oživi raniju ideju o stvaranju antifašističke fronte, ističući oslobodilačke ciljeve predstojeće borbe. Upravo radi tih ciljeva Komunistička partija pristupila je stvaranju Narodnooslobodilačke fronte kao široke političke platforme narodnooslobodilačke borbe, nastojeći tako da oslobodilačka borba sadrži osnovne nacionalne, demokratske i socijalne zahtjeve širokih narodnih slojeva. Ako se sve to uzme u obzir, zaista je neshvatljivo da u »Istoriji Jugoslavije« Narodnooslobodilačkoj fronti i njezinim sastavnim organizacijama (AFŽ, omladinske antifašističke organizacije) nije posvećena pažnja koju zaslužuje.

Malo veću pažnju, iako površno a dijelom i netočno, autor je posvetio razvoju i djelovanju revolucionarnog omladinskog pokreta. Govoreći o revolucionarnom omladinskom pokretu Dedijer kaže: »U istoriji jugoslovenskih zemalja omladina je često uzimala veoma aktivnu ulogu (*Ujedinjena omladina* u drugoj polovini XIX veka, *mladobosanci* i druge omladinske organizacije početkom ovog veka), a to je bio slučaj i posle izbijanja ustanka 1941. Tu je, nema sumnje, ogromnu ulogu odigrala organizacija mladih komunista SKOJ, ali njeno dejstvo ne

bi imalo uspeha da među omladinom nije bilo spontane želje ne samo da se istera okupator, nego da se stvara novo društvo, u kojem će mladi imati odlučujuću ulogu.

Slom države 1941, prelazak političkih građanskih grupa na pozicije okupatora ili zapadanje u pasivnost sve je to dovelo u širokim omladinskim krugovima do saznanja o nesposobnosti starijih generacija da rukovode sudbinom društva. Antikapitalističko raspoloženje naraslo je ne samo među gradskom, radničkom i đačkom nego i seljačkom omladinom. Patrijahalna struktura seljačkih porodica je u ratu slabila, a naročito sistem stare potpune vlasti oca nad decom. Među zarobljenicima u Njemačkoj bilo je na hiljade domaćina seoskih porodica. Mladići su se osetili slobodnijim, pristupali su partizanima, a time povlačili za sobom sestre, majke i ostale članove porodice.

U partizanskim jedinicama, seoska omladina je dolazila u direktan dodir sa članovima SKOJ-a, koji su bili nosioci jednog novog morala i novih političkih shvatanja. U borbama, u radu unutar jedinica, kao i u radu na terenu, seoska omladina je neverovatno brzo dizala svoj idejni i kulturni nivo [...]» (492). Kada to pročita slabo upućeni čitalac, vjerujemo da mu ništa nije jasno. Prema navodima autora, seoska omladina dolazi u dodir s članovima SKOJ-a i upoznaje se s njihovim idejama tek u partizanskim jedinicama. Kako onda objasniti stvaranje niza omladinskih antifašističkih organizacija već u prvoj godini rata u svim pokrajinama Jugoslavije, koje se potkraj 1942. godine udružuju u USAOJ, a isključivo djeluju na terenu, a ne u partizanskim jedinicama. Na oslobođenom teritoriju dolazi do formiranja omladinskih radnih brigada koje su glavni nosioci obnove privrede u tim krajevima. Pod rukovodstvom SKOJ-a i odbora USAOJ-a održavaju se na oslobođenom teritoriju vojni kursovi, na kojima omladina stječe neophodnu osnovnu vojnu naobrazbu, a odbori USAOJ-a regrutiraju omladinu u jedinice NOV. Prema tome ne može se govoriti o spontanom odlasku seljačke omladine u NOV, nego isključivo o naporima SKOJ-a i Komunističke partije da tu omladinu organiziraju u njihovim mjestima, pa otpada i autorova usporedba s omladinskim revolucionarnim organizacijama prije prvoga svjetskog rata, budući da one nisu imale ni izdaleka širinu omladinskih antifašističkih organizacija u NOB-u, a i ciljevi za koje su se borili bili su različiti. Također se ne može prihvatiti Dedijerovo stanovište da su građanske političke grupe potpuno prišle okupatoru ili propagirale pasivnost. To se može jedino reći za rukovodstva bivših građanskih političkih stranaka i grupa i njihovih omladinskih organizacija, dok članstvo i niže rukovodstvo tih stranaka, uviđajući izdajničku politiku svoga rukovodstva, već u 1942, a naročito u 1943. godini masovno stupa u NOB. U skladu s tim otpada i tvrdnja autora da je omladina došla do saznanja »o nesposobnosti starijih generacija da rukovode sudbinom društva«. A zar te generacije ne rukovode Komunističkom partijom, a samim tim i borbom za nacionalno oslobođenje i socijalističkom revolucijom? Ovdje nije riječ o sukobu generacija, nego o sukobu ideja i političkih programa. Također je neosnovana Dedijerova tvrdnja da se seoska omladina oslobađa patrijahalne strukture, zbog odlaska njihovih očeva u zarobljenništvo. Dedijer, vjerojatno, pod pojmom »zarobljenika« razumijeva ljude koji su odvođeni u Njemačku »na rad« i logoraše. Ali se Dedijerova

konstatacija ne može primijeniti ni na njih, budući da su bili relativno mladi ljudi, jer su jedino takvi mogli koristiti njemačkoj ratnoj mašini, a oni nikako nisu mogli biti očevi omladinaca-antifašista nego jedino starija braća. Autor i sam navodi da su omladinci sačinjavali i do 75% boračkog kadra u jedinicama NOV, pa zar nije samo taj postotak zavrijedio više pažnje na stranicama te knjige.

U već spomenutom poglavlju V. Dedijer uzastopno govori o jugoslavenskom pokretu otpora. Iako taj termin često upotrebljava historiografija na Zapadu, jasno je da postoje izrazite kvalitetne razlike između pokreta otpora i narodnooslobodilačkog rata. Dok je pokret otpora uglavnom orijentiran na diverzije i sabotaže, u Jugoslaviji ne samo što su formirane velike vojne formacije, koje vode složene vojne operacije, nego u sastavu te borbe djeluju i masovne političke organizacije, a u toku rata izgrađen je i gotovo cjelokupni državni administrativni aparat. S tim svojim nazivom »pokret otpora« Dedijer sam dolazi u koliziju kada tvrdi: »[...] U toku četiri godine ratovanja, u Jugoslaviji je stvorena vojska novog tipa, kao i nova strategija i taktika [...]« (561).

U diskusijama, koje su se razvile nakon izlaska »Istorije Jugoslavije«, često se postavlja pitanje ima li ta publikacija karakter sinteze, a pri tome se često spominjalo premali obim, nedostatak znanstvenog aparata, pa čak i literature itd. Po našem mišljenju sinteza može imati sve te »nedostatke«, ali upravo nedostatak bitnih podataka iz historije naših naroda daje »Istoriji Jugoslavije« karakter znanstveno-popularne i u mnogo čemu fragmentarne publikacije, ali ne i sinteze.